

jäseniä muiden kansojen kirjallisuuteen ja sen kautta niiden ajatusmaailmaan, elämään ja tapoihin, ja näin he toimivat välittäjinä eri kulttuurien kesken — suunta on vieraasta kielestä ja kulttuurista omaan päin.

Mutta joskus kääntäjä saattaa huomata joutuneensa outoon tilanteeseen, jossa hän ei olekaan tavalliseen tapaan rakentamassa siltaa vastarannalta omalle puolelleen. Hänet on sen sijaan asetettu katsomaan ikään kuin vieraan silmin asioita, jotka ovat hänelle itselleen, ja myös lukijoille, tutunomaisempia kuin kirjoittajalle ja tämän alkuperäiselle yleisölle. Vanha iskulause, jonka mukaan käännöksen tulisi antaa lukijoilleen samanlainen vaikutelma kuin alkuperäisteos on antanut omille lukijoilleen, ei tällaisessa tapauksessa enää pädekään.

Tämän jouduin omalta osaltani havaitsemaan, kun alun toistakymmentä vuotta sitten sain suomentaakseni Réginald Outhier'n teoksen *Journal d'un Voyage au Nord* (Matka Pohjan perille, Otava 1975). Teoksen kirjoittaja oli tähtitieteeseen perehtynyt ranskalainen pappi, joka oli mukana Ranskan tiedeakatemian järjestämällä kuuluisalla astemittausretkellä Tornionlaaksossa 1736–37. Hän piti koko matkan ajan päiväkirjaa ja saattoi sen 1744 ystäviensä kehotuksesta julkisuuteen. Retkikunnan johtaja, värikkäänä hahmona tunnettu tiedemies Pierre Louis Moreau de Maupertuis, julkaisi hänkin matkasta oman kuvauksensa, mutta se on Outhier'n teosta paljon suppeampi. Abbé Outhier osoittautuu päiväkirjassaan asialliseksi kronikoitsijaksi, joka välillä viljelee kuivaa huumoriakin mutta ei koskaan eksy tunteenpurkauksiin. »Tämä läpeensä konkreettinen ja rajoittuneisuuteen asti harkitseva mies alkaa herättää lukijoissaan vastahakoista luottamusta», toteaa Erno Paasilinna teosta esitellessään (Parnasso 1976 s. 64).

Tornion ja Pellon välinen alue tuli ranskalaisille retkikunnan jäsenille varsin tutuksi, sillä he muodostivat kesän

## Suomentaja soita ylittämässä<sup>1</sup>

Kääntäjät ovat sillanrakentajia, sanotaan. He tutustuvat oman kielialueensa

<sup>1</sup> Ilmestynyt myös Anto Leikolan 50-vuotispäiväksi julkaistussa juhlakirjassa »Valvoja 1 • 1987».

1736 aikana astemittausta varten kolmioketjun, jonka eteläisin tähtäyspiste oli Tornion kirkon kellotapulissa ja pohjoisin Pellon Kittisvaaralla. Niukoin vedoin Outhier kertoo retkeläisten rasittavista vaelluksista vaikeakulkuisessa maastossa ja vesiväylillä. Suomalaisen lukijan hienoiseksi pettymykseksi hän ei milloinkaan pysähdy ihastelemaan jotakin luonnonnäkymää, toisin kuin Maupertuis, joka esitti Ajankijärven rannalla kohoavasta Niemivaarasta haltioituneen kuvauksen. Syyskuiset revontulet sentään saavat myös Outhier'n innostumaan. Joskus hän saattaa myöntää: »[Särki]vaaran laelta on hyvin kaunis näköala jokea pitkin etelään aina Kainuunkylään asti», mutta yleensä hän tarkastelee vaaroilta aukeavia näkymiä vain arvioiden, voitaisiinko jokin horisontissa hämmöttävistä etäisistä vaaroista liittää kolmioketjuun.

Se mielikuva, jonka ranskalainen lukijakunta on Outhier'n esityksen perusteella Tornionlaakson maisemista saanut, on tuskin voinut olla kovin todenmukainen. Ranskan kielellä kuvattuna maisema tuntuu saavan eräitä vieraita, siihen kuulumattomia piirteitä; vaikutelma on samantapainen kuin joissakin vanhoissa Viaporissa esittämissä piirroksissa, joissa vaatimattomat rantavallit on saatu näyttämään todellakin Pohjolan Gibraltarilta. Keskeiset Outhier'n käyttämät maastotermit *montagne* ja *cataracte* synnyttävät helposti lukijan mielessä eräänlaisen näköharhan. Ranskan sana *montagne* herättää mielikuvan jyrkkärinteisestä, terävähuippuisesta vuoresta – maisemaa tuntematon tuskin osaa sen avulla loihtia silmiensä eteen Tornion pohjoispuolisia laakeita, matalia vaaroja. Ja *cataracte* puolestaan tuo mieleen jonkinlaisen pikku-Niagaran. Mahtaviahan Tornionjoen kosket omassa lajissaan toki ovat, mutta *Cataracte de Kuckula*, *Cataracte de Wuojenna*, *Cataracte de Kattilla* tuntuvat ryöppyävän aivan eri tavalla kuin Kukkolankoski, Vuennonkoski, Kattilakoski . . .

Kuinkahan paljon erilaisten suotyypien nimityksiä suomen kielessä lienee? Meillä on nevaa, lettoa, keidasta, rämettä, on rimpeä, jänkkää, aapaa. Ranskalaisella papillamme on käytössään vain suon yleisnimitys, *marais*. Eikä häntä siitä sovi moittia. Hänen kuvaukseltaan ei voi odottaa paulaharjumaista vaihtelua ja värikkyyttä, eikä niin muodoin myöskään suomennokselta – semminkään kun suomentajan ei ole ollut mahdollista Helsingin horisontista käsin tietää, millaisista soista on kysymys. *Suon* lisäksi olen kuitenkin joskus käyttänyt jotakin toista sanaa, jonka olen uskonut paremmin sopivan yhteyteen: »Jokaisen järven rannalta tapaa yleensä pienen veneen, jota käytetään heinien kuljetukseen *rantaniityiltä*» (. . . un petit Bateau, pour aller recueillir des Foins dans les Marais).

Kun suomalainen kulkee suolla, hän kahlaa, rämpii, tarpoo. Näin ei tee ranskalainen: hän vain siististi *ylittää* suon (*traverser*). Ja kun hänen on päästävä järven toiselle rannalle, hän nousee veneeseen ja *ylittää* (*passer, traverser*) järven, siinä missä suomalainen soutaisi – tai sopivan tuulen sattuessa purjehtisi – järven yli. Verbiä 'soutaa', *ramer*, Outhier käyttää ainoastaan koskenlaskun yhteydessä: kaksi miestä soutaa kaikin voimin, kolmas ohjaa perässä melallaan. Ilmeisesti vain kyllin voimaperäinen sou-tu ansaitsee soutamisen nimen! Kerran taas ranskalaiset saapuivat järvelle, jonka rannalla ei ollutkaan venettä. Heidän apulaisikseen palkkaamansa suomalaiset sotamiehet keräsivät yhteen ensin kuusi puunrunkoa ja sitten vielä viisi, ja osa »meni yli (*passer*) kuuden ensimmäisen rungon päällä», loput »menivät yli» viidellä rungolla. Tämä ranskan verbien epähavainnollisuus tuntuu suomalaisesta lukijasta suorastaan luonnottomalta: emme saa näkökuvaa siitä, miten tuo ylittäminen tapahtui – meloenko? sauvoenko? Suomenkielinen kirjoittaja käyttäisi tässä ehdottomasti kuvailevia verbejä, joita kielessämme on niin run-

saasti. Ja mielellään käyttäisi suomentajakin, jos vain tietäisi, mikä verbi hänen pitäisi valita.

Enemmän kuin luonnosta Outhier on kiinnostunut ihmisten aikaansaannoksista, kaikenlaisista elämiseen ja asumiseen liittyvistä konkreettisista seikoista. Sopi- van ranskankielisen sanan puutteessa hän joutuu usein antamaan kohteestaan kuvailevan selityksen. Ja vaikka suomes- sa taas on näille ilmiöille nimitykset, ei kääntäjän pidä niitä käyttämällä riistää lukijalta omalaatuista hupia. Lukijakin saa katsella ja ihmetellä pohjolan mer-killisyyksiä muukalaisen silmin: talojen viereen on pystytetty maahan kaksi tai kolme palkkia, niissä olevien reikien läpi on pujotettu vaakasuoraan pitkiä riuku-ja, ja tälle leveiden tikapuiden muotoi- selle telineelle levitetään ohrat auringon- paisteeseen; lampun tai kynttilän ase- mesta asukkaat sytyttävät palamaan pa- rin kolmen jalan mittaisia, hyvin ohuiksi halkaistuja kuusipuun säleitä; saunassa kullakin kylpijällä on oksakimppu, jolla he pieksevät itseään saadakseen aikaan hikoilua; ranskalaisten käydessä talvella porokyydissä Aavasaksalla heidän edel- lään lumihangessa kulki suomalainen, joka oli kiinnittänyt jalkoihinsa pitkät kapeat laudat.

Retkikunnan tulkkina oli nuori Uu- majan lääninkanslisti, pellolaissyntyinen Anders Hellant, joka puhui suomen ja ruotsin lisäksi ranskaa ja latinaakin. Tornion porvariston ja säätyläisten kes- kuudessa puhuttiin ruotsia, mutta maa- seutu oli suomenkielistä, ja myös retki- kunnan palveluksessa soutajina ja kanta- jina toimivat Länsipohjan rykmentin sot- amiehet ymmärsivät pelkästään suo- mea. Outhier kertoo, että koska tulkki Hellant ei voinut olla yhtä aikaa kaik- kiällä, ranskalaiset opettelivat tervehti- mään maan kielellä sekä pyytämään maitoa, voita, leipää, vettä ja juotavaa.

Outhier'n tekstissä esiintyy tusinan verran suomenkielisiä sanoja, ruotsinkie- lisiä hiukan enemmän; aina hän ei tunnu tietävän, kummasta kielestä on kysymys.

Sanat on nähtävästi kirjoitettu korva- kuulolta ja usein lisäksi ranskalaisittain. Seudulla kasvavista marjoista Outhier mainitsee nimeltä seuraavat: *lingon* — pienikokoinen kasvi, jossa on samanta- paiset lehdet kuin puksipensaassa; var- ren päässä on rykelmä vaaleanpunaisia kukkia, joista syksyllä tulee punaisia hapahkoja marjoja; *blober* — seitsemän kahdeksan tuuman korkuinen kasvi, jonka hedelminä ovat katajanmarjan kokoiset pienet mustat marjat; *ocrubére* — muistuttaa mansikkaa ja vadelmaa, varsi on lyhyt ja puumainen ja sen pääs- sä on punainen kukka, josta kehittyy hyvin miellyttävän makuinen punainen marja (= åkerbär, mesimarja); *hiouteron* — muistuttaa silkkiäispuun marjaa; marja muuttuu kypsyyssään keltaiseksi (= hjortron, lakka). Lisäksi hän mainitsee *eque*-nimisen puun, jota kasvaa Länsi- pohjassa Tornion eteläpuolella; sen leh- det muistuttavat luumu- tai kirsikka- puun lehtiä, ja siinä on valkeat kukka- tertut (= hägg, tuomi).

Kirkkoherran asumuksen nimi on suomeksi *Papilla*, ruotsiksi *Preskhol*, kertoo Outhier. Järvistä käytetään suo- men kielellä niiden koon ja muodon mukaan kolmea eri sanaa: *Lombole*, *Jerfwi* ja *Ripi*. *Wara* merkitsee vuorta, *Sari* saarta. *Pulka* on pienen veneen ta- painen teräväkärkinen reki. *Pörti* eli *Pyrti* on suurehko, tukehduttavan kuu- ma huone, jossa nukutaan talvisin; mie- het paikkaavat siellä verkkoja ja naiset kehräävät ja kutovat kangaspuilla. Kai- kissa maalaistaloissa on myös *cotta*-ni- minen, itse taloa korkeampi, ylöspäin levenevä lisärakennus, jossa lämmitetään vettä padassa ja toisinaan myös keite- tään viinaa. (Lapinkodasta Outhier sen sijaan käyttää aina nimitystä *cabane*, 'maja'.)

Paikannimiä — vaarojen, koskien, jär- vien, saarten, kylien ja yksityisten talo- jenkin nimiä — tekstissä on hyvin run- saasti. Teoksen kuvituksen joukossa on myös Outhier'n itsensä laatima taidokas kartta, jossa on kuvattuna koko Tor-

nion ja Kittisvaaran välinen, Tornionjoen hallitsema alue sekä vaaralta toiselle ulottuva kolmioketju. Karttaan on merkitty suurin osa tekstissä mainituista paikannimistä, ei kuitenkaan kaikkia. Nimien oikeinkirjoitus on sangen horjuvaa; sama nimi on kartassa ja tekstissä usein kirjoitettu eri tavoin, joskus kolmellakin eri tavalla.

Tekstin luettavuuden vuoksi pidin ainoana mielekkäänä ratkaisuna sitä, että suomennoksessa nimet ovat suomalaisessa normaalimuodossaan. Poikkeuksena ovat jotkin harvat tapaukset (esim. Vuojennankoski, nyk. Vuennonkoski), joissa Outhier'n käyttämä muoto (Cataracte de Wuojenna) ilmeisesti kuvastaa nimen vanhempaa asua.

Käännöstyön lomassa istuin pari päivää silloisessa Suomen nimiarkistossa selaamassa Pellon ja Ylitornion nimikoelmia. Useimmat tekstin nimet olivat sentään ongelmattomia tai vaativat vain pienen tarkistuksen: Avasaxa, Särki Lacti, Corten Niemi, Vitzä Niemi, Coifwunkyla, Cainunkyla, Lac Lohi, Rivière Hanhi, Rivière Siika, Isle Lamas, Liaka, Närki, Alkula, Saukola (Liakka, Närkki, Alkkula, Saukkola), Ajangi, Karungi, Hiougsing tai Hyougsing (Ajanki, Karunki, Juoksenki), Lambisen Niwa, Lac Maiama Lombole (Majamalompolo), Lac Miecko (Miekojärvi), Isle Tohiwolan (Toivolansaari), Horrilakéro (Horilankero), Cuitaperi (Huitaperi), vain joitakin mainitakseni. Mutta lopuksi jäljelle jäi kourallinen tunnistamattomiksi muuntuneita nimiä, joita ei löytynyt mistään.

Puhtaaksikirjoitusvaiheessa, noin viikkoa ennen kuin suomennoksen käsikirjoitus oli jätettävä kustantajalle, sain tilaisuuden käydä Tornionlaaksossa. Pellossa tapasin metsäteknikko Hannes Mäkikyrön ja esitin hänelle selvittämättä jääneiden nimien listan. Ja selvisiväthän ne: Montagne Kétimä oli Kiettimenvaara, Rivière Kéütas ja Lac Kéütas olivat Kuittasjoki ja Kuittasjärvi. Pékila, jota olin arvellut Pekkäläksi tai Pekkäläksi ja

ihmetellyt nimen puuttumista Nimiarkiston kokoelmista, paljastuikin Päckiläksi. Jäljellä oli vielä Montagne Pieska. »No sehän on Pieskänjupukka!» laushti Hannes Mäkikyrö. Totuuden nimessä mainittakoon, että omin lupini muutin suomennoksessa nimen Pieskävaaraksi – »jupukka» kun jostakin syystä ei tuntunut oikein luontuvan kelpo abbé Outhier'n tekstiin.

MARJA ITKONEN-KAILA